

Grophuset fra vikingtid ved Sola ruinkirke

Av Barbro I. Dahl

Ved etablering av eksisterende parkeringsplass for Sola ruinkirke ble det i 1995 påvist og undersøkt et stort antall bosettingsspor innenfor et lite område. Sola historielag bekostet to dateringer som viser at et ildsted og et stolpehull kan tidfestes til henholdsvis merovingertid og vikingtid. Da det var behov for en utvidelse av parkeringsplassen, ble det i fjor utført en utgraving av kulturminnefeltet som strakk seg inn i åkeren nord for dagens parkeringsplass. Det som i overflata framsto som en moderne forstyrrelse skulle vise seg å være et stort, rektangulært grophus fra sein vikingtid, det første av sitt slag i Rogaland.

Fliker av et større kulturminnefelt

Undersøkellesområdet ligger på vestsida av et langstrakt og markant høydedrag orientert øst-vest, der Sola ruinkirke ligger ytterst på kanten mot havet i vest. Feltet som ble undersøkt i 2014 ligger 61 meter nordøst for ruinkirka og utgjør sørlig del av en stor byggåker tilhørende garden Sola

gnr. 14, bnr. 14. Garden gikk tidligere under betegnelsen Kirke-Sola. Sett i et større perspektiv utgjør undersøkelsesområdet den nordlige randen av et større kulturminnefelt som er nesten helt utbygd. Det er samtidig viktig å være oppmerksom på at kulturminnefeltet, avgrenset ut fra høye utslag ved fosfatkartlegging i 1986, fortsetter ytterligere 7–15 meter nord og nordvest for feltet som ble undersøkt i 2014 (Fig. 2).

Undersøkelsen under ruinkirka og fosfatkartlegging av høydedraget i 1986

I 1986 gjennomførte NIKU en utgraving under middelalderkirka, siden kommunen ønsket å gjenreise bygget som lå som en ruin etter krigen. Kulturlagene var fjernet under store deler av kirka, men under tårnet og i skipet ble det funnet 30 stolpehull nedgravd i undergrunnen.

Mellom middelaldergraver under

Fig. 1. Området før utgraving. Feltet som ble åpnet opp ligger i forlengelsen av parkeringsplassen midt i bildet. Sola ruinkirke ses i bakgrunnen til venstre. Foto: Barbro I. Dahl.

Barbro I. Dahl er arkeolog og tilsatt ved Arkeologisk museum

Fig. 2. Områdene som ble undersøkt i 1995 og 2014 ligger i nordlig del av et større kulturminnefelt markert med rosa. Foto: Askeladden.

tårnet ble det påvist to grøfter, tolket som veggriker i to ulike bygninger. Gjenstander som spinnehjul, bryne og kleberskår indikerer at anleggssporene kan skrive seg fra gardsbosetting framfor spor etter eldre kirkebygg på stedet. Bjørk fra den lengste grøfta har gitt to dateringer til merovingertid slik at bosettinga under kirka overlapper i tid med bosettingssporene under parkeringsplassen 60 meter mot øst.

I forbindelse med NIKUs utgraving under kirka startet Arkeologisk museum et prosjekt for å kartlegge bosetting fra yngre jernalder og høy-middelalder på høydetraket. Målsettinga var å få innblikk i bebyggelse som kunne være samtidig med bosettingssporene påvist under ruinkirka, for å kunne sette resultatet fra kirkegravningene inn i en bredere kulturhistorisk sammenheng. Hele 600 mål ble fosfatkartlagt i 1986, et pro-

sjekt som kan ses i lys av tilsvarende kartlegging av forhistorisk bebyggelse på Forsandmoen.

Det ble utarbeidet tre fosfatkart hvor fosfat mellom 10 og 20 cm's dybde hovedsakelig ble brukt for å kontrollere omfanget av moderne gjødsling. Fosfatkartene fra 40–50 og 60–70 cm ville erfaringsmessig avsløre forhistorisk aktivitet. Høye fosfatverdier ble påvist innenfor et område på om lag 150 mål. Deretter ble det foretatt undersøkelser ved at det ble gravd sjakter på to utvalgte steder med høye utslag. På Utsola lengst øst i kartleggingsområdet ble det kun funnet et ildsted datert til romertid, samt en del leirkarskår. Nærmere ruinkirka, sentralt i kartleggingsområdet, ble det funnet spor etter minst to hus. De radiologiske dateringene ga tidfesting til eldre jernalder, noe som er i overensstemmelse med den store mengden leirkarskår fra 4–500-tallet.

Samtidig indikerer andre funn, som spinnehjul av sein type, kleberskår og deler av ei bakstehelle, at bosettingsområdet også kan ha vært i bruk i vikingtid/middelalder. Under uttak av fosfatprøver ble det også funnet kleberskår, kokstein og baksteheller i ployelaget, alle indikasjoner på bosetting fra yngre jernalder.

Ved utvidelse av kirkegården ved Sola kirke, som ligger i den sørvestlige delen av fosfatkartleggingsområdet 500 meter øst for ruinkirka, utførte museet en arkeologisk utgraving i 2001. Her på garden Utsola ble det identifisert to langhus som hadde bevarte partier med kulturlag og en steinmur hvor det ble funnet store mengder leirkarskår. De åtte dateringene fra utgravinga faller alle innenfor eldre jernalder. Hvis vi ser fosfatkartleggingsområdet under ett, er det påvist tre ulike bosettingsområder fra eldre jernalder, mens bosettingsspor fra yngre jernalder framsto som mer konsentrert til vestlig ende av høydetraket.

Undersøkelsen under eksisterende parkeringsplass i 1995

Ved avdekking av grunnen under eksisterende parkeringsplass ble det i 1995 innenfor et felt på kun 24 x 8 meter påvist 36 stolpehull, fire ildsteder, to grøfter og en større nedgraving. De 41 anleggssporene ble tolket i retning av minimum ett grindbygd hus orientert nord-sør, det vil si på tvers av det smale feltet. I 1999 bekostet Sola historielag to dateringer fra anlegg under parkeringsplassen.

Fig. 5. Wenche Brun graver det kullholdige bunnlaget i grophuset. Foto: Barbro I. Dahl.

Fig. 6. Eksempel på hvordan hus med nedgravd gulv kan ha sett ut. Foto: <http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Grubenhaus-im-Geschichtspark>.

overskuddsmasse fra tilgrensende bosetting fra yngre jernalder. I så tilfelle ville selve nedgravinga kunne være fra yngre jernalder.

Det framgikk tydelig at gjenfyllinga av den store gropa var utført som én handling, ettersom bunnen var karakterisert av tett anlagte større

steiner med gradvis mindre steiner oppover mot toppen (Fig. 4). Nedgravingas kanter smalnet inn mot den 1,3 meter dype bunnen. Innmåling i bunnen av grophuset viser et gulvareal på 3,5 x 1,7 meter. Under laget av store steiner ble det renset fram et kullholdig bunnlag (Fig. 5). Til tross for sålding av bunnlaget, under ivrig iakttagelse av lokale beboere, dukket det ikke opp gjenstandsfunn som kunne gi viktige innblikk i bruken av anlegget.

De to dateringene av bjørk fra det kullholdige bunnlaget i grophuset ga oss tidfesting til 980–1035 og 895–1020 e.Kr. Et stolpehull funnet i grophusets nordøstlige hjørne er datert til samme tidsrom og kan således være spor etter en trekonstruksjon over det djupt nedgravde verkstedhuset. De øvrige tre hjørnene av grophuset var dessverre preget av forstyrrelser, slik at det er vanskelig å avgjøre om det kan ha vært et stolpehull i hvert hjørne.

Anlegget på Sola representerer en helt annen type bygning enn de grindbygde langhusene vi oftest treffer på ved arkeologiske undersøkelser. Grophus er verkstedhus som gjerne settes i forbindelse med veving, smiing og annen redskapsproduksjon i yngre jernalder. Grophusenes form varierer. De kan være runde, ovale eller rektangulære. På Sørbø-Hove i Sandnes ble det funnet to grophus, men disse var runde og tidfestes til merovingertid. Den rektangulære (Fig. 6) typen framstår som en yngre variant, og anlegget på Sola er det første rektangulære grophuset

påvist i Rogaland (Fig. 7). I løpet av de siste årene er det imidlertid funnet to grophus i Norge som framstår som de nærmeste parallellene til vårt anlegg. I 2013 undersøkte Universitetsmuseet i Bergen et rektangulært grophus på Vik i Sogn, mens Vitenskapsmuseet i 2014 fant et liknende grophus på Viklem på Ørlandet.

Det faktum at det i løpet av kort tid har dukket opp tre nye grophus på tre ulike steder i Norge kan betraktes som en indikasjon på at vi har fått opp øynene for en ny type verkstedbygning som dermed vil bli hurtigere gjenkjent ved kommende undersøkelser. Inn under kanten av eksisterende parkeringsplass, umiddelbart sør for grophuset som ble undersøkt i fjor, stakk det ut et større anlegg som muligens kan representere kanten av et grophus som ligger bevart under fiberduk og asfalt. Likeledes ble det innenfor undersøkelsesområdet fra 1995 påvist ei større nedgraving som har samme form og tilnærmet samme orientering som grophuset som ble undersøkt i fjor. I overflata hadde anlegget spettet masse som ble tolket som moderne, i likhet med det undersøkte grophusets overflate, noe som medførte at anlegget ikke ble undersøkt og således ligger bevart under parkeringsplassen.

Øst på feltet ble det påvist en del stolpehull som i felt ble tolket som de nordlige endene av to parallelle bygninger orientert sørøst-nordvest. Ved å digitalisere og sette sammen feltet fra 1995 (Fig. 8) med fjorårets undersøkelsesområde, framkommer det tydelig at grøfta, tolket som ei mulig

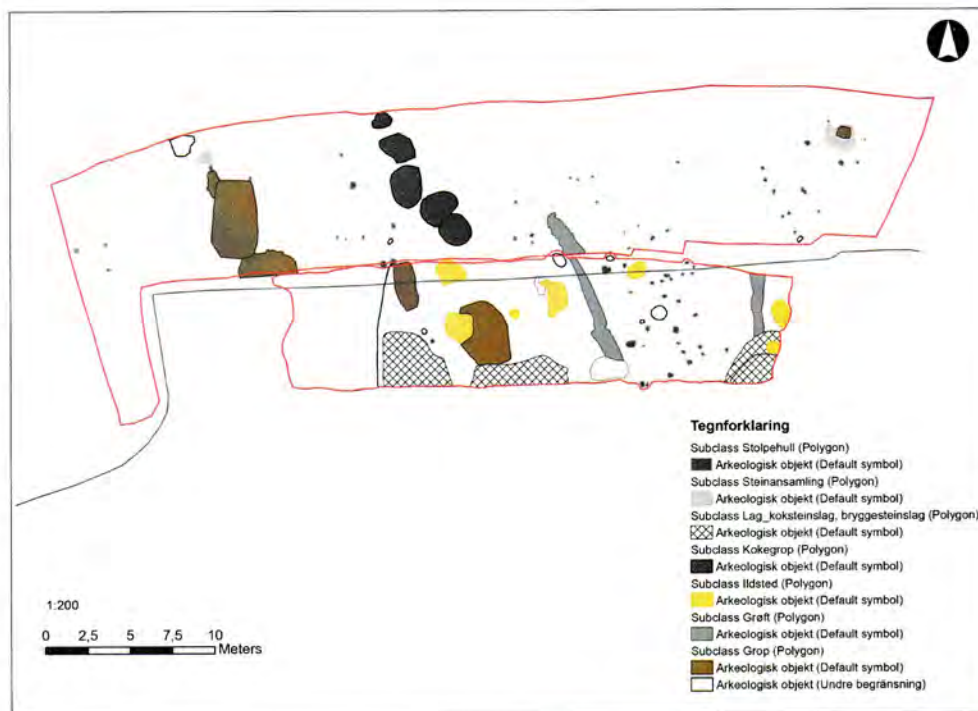
vegggrøft, fortsetter 2,7 meter videre nordover. Stolpehullene gir imidlertid ikke inntrykk av å danne parvise takbærende stolpehull. Det holdes som sannsynlig at den fragmenterte bygningen kan forstås i sammenheng med de liknende bygningene fra vikingtid påvist i Sømmevågen i 2013. Fra stolpehullene lengst øst på feltet foreligger det to dateringer fra merovingertid (550–750 e.Kr.) og ei datering fra overgangen mellom sein vikingtid og tidlig middelalder (1025–1165). Sistnevnte datering sammenfaller med to daterte stolpehull vest på feltet og viser at grophuset har vært i bruk mens det var samtidig bebyggelse like ved. Ved eventuelle nye

Fig. 7. Grophusets form etter utgraving. Ill.: Theo Gil.

tiltak i området vil det forhåpentligvis være mulighet for å undersøke nye fliker av det store kulturminnefeltet som etter hvert kan skape et mer utfyllende bilde av yngre jernalders bosetting på høydreget.

Fig. 8. Feltet undersøkt i 1995 (nederst) satt sammen med feltet fra 2014 (øverst). Ill.: Barbro I. Dahl.

Litteratur

- Bårdseth, G.A. 1995. *Innberetning til topografisk arkiv. Kirke-Sola gnr. 14, bnr. 33, Sola k.* Arkeologisk museum, UiS, Top.ark., 8 s.
- Hemdorff, O.H. 1996. *Rapport om arkeologiske undersøkelser utført som oppdrag av AmS i forbindelse med fylkeskommunens plansaksbehandling, Sola gnr. 14, Sola k.* Arkeologisk museum, UiS, Top.ark., 1 s.
- Hommedal, A.T. 1986. Utgravinga i Sola kyrkjeruin. *Frå haug ok heiðni nr. 4*, s. 128–130.
- Hommedal, A.T. 1987. Sola kyrkjeruin i Rogaland. Arkeologiske og antikvariske spørsmål. *Vern og Virke. Årsberetning fra Riksantikvaren og den antikvariske bygningsnemnd 1986*, s. 23–28.
- Hommedal, A.T. 1994. På sporet av merovingertida på Sola. *Frå haug ok heiðni nr. 2*, s. 12–14.
- Høgestøl, M. & Bakkevig, S. 1986. Vikingtidens bosetning på Sola – kan den finnes ved hjelp av fosfatanalyse? *Frå haug ok heiðni nr. 4*, s. 130–134.
- Tansøy, B. 2001a. To hus og ein heil haug med keramikk. *Frå haug ok heiðni nr. 4*, s. 32–34.
- Tansøy, B. 2001b. *Rapport om arkeologisk undersøking ved Utsola gnr. 16, bnr. 4, Sola k, Rogaland.* Top.ark., AM, UiS, 21 s.
- Tansøy, B. 2001c. *Konklusjon etter ¹⁴C-datering.* Notat i Top.ark, AM, UiS, 4 s.

Artikler på nett:

<http://norark.no/undersokelse/utgravning-av-mulig-gardsanlegg-paranheim>

<http://norark.no/sted/saebo>

<http://norark.no/sted/orland-kirkegard>